

Η πνευματική συμβολή των Ελληνίδων στον Αγώνα

Media: ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ **Page:** 65-66 **Published at:** 13-10-2024
Author: **Surface:** 1148.65 **Circulation:** 32170
Subjects: cm²



Η πνευματική συμβολή των Ελληνίδων στον Αγώνα του 1821

ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ, ΠΟΙΗΜΑΤΑ,
ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΕΡΓΑ
ΑΠΟΤΥΠΩΝΟΥΝ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ
ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΣΕΛ. 12



BIBLIA

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

«Προστασία στα ατιμασμένα κορίτσια της Ελλάδας»

Οψεις της Ελληνικής Επανάστασης και μιας αναδυόμενης συνείδησης της γυναικείας ταυτότητας αναδεικνύονται στον τόμο με τα γραφόμενα δώδεκα Ελληνίδων του 19ου αιώνα

Της Λαμπρινής Κουζέλη

Η πρόσφατη διακοσμητική έκδοση της Ελληνικής Επανάστασης αλλά και ένα νέο κύμα θεωρητικού λόγου για τη γυναίκα στο πλαίσιο των Σπουδών Φύλου είχαν ως αποτέλεσμα την πρόσφατη κυκλοφορία εκδόσεων που χαρτογραφούν ίχνη των γυναικών στα χρόνια γύρω από την Επανάσταση. Η ιστορικός **Βασιλική Λάζου** (*Γυναίκες και Επανάσταση*, εκδ. Διόπτρα, 2021) αναζητούσε και κατέγραφε τη συμμετοχή των γυναικών στον Αγώνα αλλά και στα πρώτα χρόνια του ανεξάρτητου ελληνικού βίου και ο ιστορικός **Δημήτρης Δημητρώπουλος** (*Λόγος γυναικών*, εκδ. Αντίποδες, 2022) αναζητούσε έγγραφα και επιστολές γυναικών προς την ελληνική επαναστατική διοίκηση των πρώτων χρόνων της Επανάστασης. Τώρα, στον τόμο *Με την πένα σπαθί* (επιμ. **Σοφία Ντενίσον**, εκδ. Πατάκη), η Σοφία Ντενίσον, καθηγήτρια Ιστορίας και Κριτικής της Λογοτεχνίας στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, και η **Βαρβάρα Ρούσου**, που ανήκει στο Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό της ίδιας σχολής, ανθολογούν και παρουσιάζουν τον λόγο των γυναικών για την Επανάσταση μέσα από λογοτεχνικά κείμενα κυρίως, που γράφονται από το ξέσπασμα της Επανάστασης ως το 1904.

Συγγραφείς λησμονημένες
Στον τόμο ανθολογούνται δώδεκα γυναικείες συγγραφείς: *Μαντώ Μαυρογένους*, *Ευανθία Καίρη*, *Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου*, *Αγγελική Πάλλη-Μπαρτολομέι* (*Βαρθολομαίη*), *Αντωνούσα Καμπουράκη*, *Μελπομένη Χ. Καπετανάκη*, *Ελένη Γουσίου*, *Αιμιλία Θ. Βελ(λ)ανίτου*, *Μαριέττα Μπέτσου*, *Αγανίκη Μασαράκη*, *Ελένη Γεωργίου* και *Ευγενία Ζωγράφου*. Λοοδοτούνται με διαφορετικά είδη: ποίηση και θέατρο, διήγημα και μυθιστόρημα, αυτοβιογραφία, ενώ δεν λείπουν και ρητορικά κείμενα, επιστολές και εκκλήσεις για βοήθεια στον Αγώνα. Γυναίκες, προνομιούχες πολλές από αυτές σε ό,τι αφορά την κοινωνική θέση και την παιδεία τους, γράφουν για όσα ζουν και γνωρίζουν από πρώτο χέρι, για τις τραγωδίες στη Χίο, στα Ψαρά και στο Μεσολόγγι, για τον αγώνα στην Κρήτη και στο Σούλι. Είναι γυναίκες που στα νεότερα χρόνια λησμονήθηκαν, σημειώνουν οι δύο ανθολόγοι στην πυκνή, εμπειριστατική και ενδιαφέρουσα εισαγωγή τους. Οποιοδήποτε όμως κάποιες δεν είναι ακριβώς άγνωστες και ξεχασμένες.

Ξεχωριστές περιπτώσεις
Η *Αυτοβιογραφία* της Μουτζάν-Μαρτινέγκου, που εξέδωσε το 1881 ο γιος της, η «πρώτη καθαρά γυναικεία νεοελλη-

νική πεζογραφική αυτοβιογραφία», έχει γνωρίσει αρκετές πρόσφατες εκδόσεις και έχει μελετηθεί ενδελεχώς. Η Ευανθία Καίρη, που συνδέεται με τον κύκλο του *Korafi*, είναι πλέον μια αναγνωρισμένη λογία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και η τραγωδία της *Ο Νικήρατος* (1826) – το πρώτο ελληνικό θεατρικό έργο που εκδίδεται με θέμα την Επανάσταση – επανεκδόθηκε επίσης. Δεν είναι άγνωστη και η παραγωγική φεμινίστρια δημοσιογράφος και εκδότρια Ευγενία Ζωγράφου, διευθύντρια του μακρόβιου περιοδικού *Ελληνική Επιθεώρησης* (1907-1946). Μεγαλύτερη ορατότητα αποκτά τα τελευταία χρόνια – χάρη και στην έρευνα της Βαρβάρας Ρούσου – η Αντωνούσα Καμπουράκη, που συμπεριλήφθηκε με απόσπασμα από την τραγωδία της *Η Εξόδος του Μεσολογγίου* (1875) και στην ποιητική ανθολογία για το 1821 *Χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!* (εκδ. Τράπεζα Πειραιώς/ Ίδρυμα Τάκης Σινιόπουλος, 2021). Από όλες ξεχωρίζει ασφαλώς η αρχόντισσα Μαντώ Μαυρογένους, η πιο προβεβλημένη ηρωίδα της Ελληνικής Επανάστασης, μαζί με την *Μπουμπουλίνα*. Η δράση της, η διάθεση όλης της περιουσίας της στον Αγώνα πεθαίνοντας πάμπωτη και ο σύζυγος αρραβώνας της με τον *Δημήτριο Υψηλάντη* έχουν συγκινήσει τη λαϊκή φαντασία και την προσωπική δημιουργία. Ωστόσο, η φωνή της, όπως ακούγεται στην *Εκκλήση προς τις Κυρίες της Αγγλίας* (1824) και στην *Επιστολή προς τις Παριονές κυρίες* (1825), που ανθολογούνται εδώ, δεν μας είναι γνώριμη.

Πρωτίες και συγκρότηση γυναικείας ταυτότητας
Το ενδιαφέρον ετούτης της ανθολογίας εστιάζεται στην ανάδειξη αυτών των λιγότερο γνωστών πτυχών, αλλά κυρίως στη χαρτογράφηση μαρτυριών και ενδείξεων, μέσα στα κείμενα, της συγκρότησης μιας γυναικείας ταυτότητας. Θαυμάζουμε τη ρητορική δεινότητα της Μαυρογένους όταν απευθύνεται στο αίσθημα της γυναικείας αλληλεγγύης ζητώντας από τις Ευρωπαίες στήριξη για τις γυναίκες πρόσφυγες του Αγώνα: «*Από οποιαδήποτε άποψη και αν εξετάσει κανείς το γυναικείο χαρακτήρα, δεν είναι δυνατόν παρά οι γυναίκες όλων των χριστιανικών κοινοτήτων να είναι πρόθυμες να παράσχουν προστασία στα ατιμασμένα κορίτσια και στις γυναίκες της Ελλάδας*». Τη συγκρότηση μιας γυναικείας ταυτότητας μαρτυρεί και η έμφαση που δίνουν οι συγγραφείς αυτές στη θέση των γυναικών μέσω πρωταγωνιστικών χαρακτήρων στα έργα τους, όπως η Κλεονίκη στον *Νικήρατος* της Καίρη, η Τασούλα [Σκαρλάτου] στην *Εξόδο* της Καμπουράκη και η Γκούραϊνα στο ομότιτλο



↑ Η Μαντώ Μαυρογένους σε λιθογραφία του Ανταμ Φρίντελ. Η διάθεση όλης της περιουσίας της στον Αγώνα είναι γνωστή, ωστόσο ο παρών τόμος παρουσιάζει και τη φωνή της, όπως ακούγεται στις εκκλήσεις της προς τις Αγγλίδες και τις Γαλλίδες

ιστορικό μυθιστόρημα της Ζωγράφου. Στην περίπτωση της Καμπουράκη – της πρώτης ελληνίδας ποιήτριας που εκδίδει επώνυμα το έργο της, όπως σημειώνεται στον τόμο, η οποία φαίνεται πως δεν είχε το προνόμιο της καλής εκπαίδευσης των αριστοκρατών και αστών γυναικών συγγραφέων –, αξίζει να υπογραμμιστεί εμφατικά το καταγγελτικό οχολό της στο προλογικό σημείωμα στα *Ποιήματα Τραγικά εμπνεόμενα διαφόρων πόλεμους της Κρήτης επί της Ελληνικής Επανάστασης* (1840) για τη θέση της γυναίκας στην εποχή της: «*Η στιχουργική αυτή εξιστορήσις, συνθεμένη με αχειραγώγητον από παντός είδους παιδείας νουν, είναι φυσικόν προίον [sic] του γυναικείου πνεύματος, το οποίον η φιλαντία των ανδρών κατέχει δεσμευμένον εις τον οκοτεινόν της αμαθείας περιβολόν, τον οποίον άρχισε να κρημνίζει η φιλοσοφία κατά τον παρόντα αιώνα*».

Εχει ενδιαφέρον να μελετήσουμε τα κείμενά τους από την οπτική της «πρωτιότητας» – της τόλμης των γυναικών συγγραφέων να καταπασθούν με ένα λογοτεχνικό είδος και να δημοσιεύσουν – και από την οπτική της συμβολής τους, με την πένα τους, όχι μόνο στον εθνικό αγώνα αλλά και στον αγώνα των γυναικών να αποκτήσουν ορατότητα και να ακουστούν

Με την πένα σπαθί. Κείμενα Ελληνίδων του 19ου αιώνα για τον Αγώνα του 1821
Επιμέλεια Σοφία Ντενίσον. Εισαγωγή, ανθολόγηση, ερμηνευτικά σημειώματα Σοφία Ντενίσον, Βαρβάρα Ρούσου. Εκδόσεις Πατάκη, 2024, σελ. 456, τιμή 18,80 ευρώ

στα κρίσιμα χρόνια της αναζήτησης μιας νέας θέσης, για τη γυναίκα, ισότιμη με τον άνδρα, στο κράτος που θα γινιόταν μέσα από τη φωτιά και το σπαθί.

Λογοτεχνική αξία άνευ φύλου
Σε δεύτερο χρόνο, θα έχει ενδιαφέρον και να μην μονοτονούν για την ποικιλία λογοτεχνική και κυρίως γλωσσική άποψη, καθώς οι περισσότερες γράφουν σε μια ζωντανή ομιλούμενη γλώσσα. Οι ξεχωριστές φωνές που αναφέρθηκαν παραπάνω διακρίνονται ασφαλώς από κάποιες ελάσσονες φωνές, όπως, για παράδειγμα, η Ελένη Γουσίου με τη μοναδική ποιητική συλλογή *Μικρά ανθοδέσμη* (1861) και η Αιμιλία Θ. Βελ(λ)ανίτου με το μοναδικό διήγημα *Φιλοπατρία και μητρική αγάπη* (1880), έργα και τα δύο γραμμένα σε μια άτεχνη καθαρεύουσα.

Αξίζει οπωσδήποτε οι συγγραφείς που ανθολογούνται στον τόμο να αναδειχθούν και να μην μονοτονούν για την ποικιλία συνεισφορά τους στην περίοδο που εξετάζεται. Δεν θα συμφωνήσουμε όμως με τη σημείωση των ανθολόγων ότι «όλα τα έργα τους είναι ισοξία με τα αντίστοιχα των ανδρών ομοτέχνων τους». Η λογία Αγγελική Πάλλη-Μπαρτολομέι, γόνος ελληνικής εμπορικής οικογένειας, που ζει στην Ιταλία και γράφει στα ιταλικά, είναι πρόδρομη φεμινίστρια και πολύγλωσσος. Στο φιλολογικό σαλόνι της συχνάζαν ο *Μπαίρον* και ο *Φόσκολο* και είναι «η πρώτη Ελληνίδα που γράφει μυθιστόρημα: έδστα και στα ιταλικά». Ωστόσο, οι στίχοι της «*Τολμούν οι Βάρβαροι/εις τα Ψαρά, / Στόλος των έφθασε, / κάμνει φθορά, / Σμίλην απάνθρωπα / ίδού ορμούν, / Και ο λαός άσπλος / αξί θα χαθούν*» από την «Ωδή περί των ουμβάντων εις τα Ψαρά» (1825) οπωσδήποτε δεν συγκρίνονται με τους οσλομωκούς στίχους για την καταστροφή των Ψαρών και την καλβική ωδή «*Εις Ψαρά*». Χωρίς αμφιβολία, αντίστοιχοι στίχοι έχουν γραφεί από άνδρα ομοτέχνο της, στίχοι οι οποίοι εξίσου λησμονήθηκαν, και ίσως όχι άδικα.